

Β. Ο ΙΟΥΔΑ· Ι· ΣΜΟΣ

Ἐπίδρασις τῆς θρησκείας.

“Η εἰς ἔνα Θεὸν πίστις ἐδείκνυε τὸν μόνον δεθὲν σκεπὸν καὶ τὸ τέρατα τῆς ἀγωγῆς. Η ἀγωγὴ ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ εἶναι κυρίως ἀγωγὴ πρὸς ὑπακοήν εἰς Θεόν, τὸν δημιουργὸν καὶ Κύριον. Οἱ πολῖται τῆς ισραηλίτικῆς θείας πολιτείας ἦσαν ἴδια· ὄντως ὑποτεττυγμένοι καὶ ὑποχρεωμένοι εἰς τὴν προστάτην τῶν (Ιεχωβᾶν). Τὰ τέκνα ἐθεωροῦντο εἰς τοὺς Ἰουδαίους γονεῖς ὡς δῶρον Θεοῦ. Τὰ ἀρτιγέννητα ἐπέφεπε νὰ ἔξαγορᾶσσανται δι’ ἴδιαιτέρας πρὸς τὸν Ιεχωβᾶν θυσίας. Οἱ γονεῖς ἐτύγχανον διὰ θείου νόμου (Ἄης ἐντολῆς) τοῦ σεβασμοῦ, τῆς ἀ;άπης καὶ ὑπακοῆς τῶν τέκνων των. Ὄνειδος καὶ θάνατος; ἢτο εἰς ἔκεινους, ὅσοι δὲν ἀσέβοντο τοὺς γονεῖς των. Ο οἰκοδεσπότης ἢτο ὁ δόρυν καὶ ὁ λερεὺς τῆς οἰκογενείας. Η μῆτηρ ἢτο πάντοτε θεότιμος πρὸς τὸν πατέρα.

2. Διδακτέα μαθήματα.

‘Αγωγὴ καὶ διδασκαλία ἢτο ἕργον τῆς οἰκογενείας. Αὐτηρὸς παίδευσις εἰς τὰ ίερὰ βιβλία· ἐθεωρεῖτο καθῆκεν. «Ο ὑάβδοι φειδόμενος, μισεῖ τὸν τιὸν αὐτοῦ.» (Παροιμ. 13, 24). Οἱ ταΐδες ἐδιδάσκοντο ἴδια· ὄντως καὶ τὸν θρησκείαν, παιδιόθεν δὲ καθωδηγοῦντο εἰς τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν. Αναγνωστικὰ βιβλία εἶχον οἱ ισραηλίται τὰ πέντε βιβλία τοῦ Μωυσέως, τοὺς Ψαλμοὺς κ.τ.λ. Η τέχνη τοῦ γράφειν ἐγένετο αὐτοῖς γνωστῇ ἐν Αἴγυπτῳ. Σωματικαὶ ἀσκήσεις παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις δὲν ἐκαλλιεργοῦντο. Ήταπέρας. “Ἄσματα ὅμοις καὶ μουσικὴ κατὰ τὴν θείαν λειταργίαν ἦσαν ἔξαιρέτοις ἐν πλησμονῇ. Ἐπίσης ἐθύγχανον μουσικῆς μορφώσεως τὰ ποράσια ὕστερο τὰ ἀρρενα.

3. Σχολεῖα. Λημότια διδασκιαὶ θεοῦματα ἥσαν.

α'.) Τὰ σχολεῖα τῶν προφητῶν. Ταῦτα ἐδίδασκον τὸν νόμον, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν τέχνην τοῦ φυλάκειν. Ἐμπρ-

φουν ἐνθουσιώδεις (ἐμπνευσθέντες) διδασκάλους τοῦ Ιαοῦ καὶ τῶν Ἱερῶν συγγραφέων.

β'.) Τὸ μεντικὲν σχολεῖον ἐπί Λαβίδ.

γ'.) Τὸ Φαρισαϊκὸν σχολεῖον. Τοῦτο ἡτο ἀνωτέρα θεολογικὴ σχολὴ ἐν Ἱερουσαλήμ (200 π. Χ.). Ἐπὶ Χιλλέμ εἶχε γιλίους τροφίμους. Ο Γαραλιὴλ (Ἐγγόνος τοῦ Χιλλέμ) ἡτο ἐν αὐτῇ διδάσκαλος, ὁ δὲ Ἀπόστολος Παῦλος εἶναι ὁ περιημότατος αὐτῆς μαθητής.

4. *Ο ἀρχαῖος σύνδεσμος παιδαγωγικὸν ἔζεν μα.* Ο Ἱεροθέα εἶναι ὁ ίδιος παιδαγός τοῦ Ἰσραηλίτικοῦ λαοῦ. Εδιορεῖ νόμους, διδασκαλίαν καὶ παιδείαν. Αντήμειβε τὴν ὑπακοήν καὶ ἐτιμώρει τὴν παράβασιν. Ο διδασκαλικὸς χαρακτήρας διακρίνει τὴν ιουδαϊκὴν θρησκείαν πατῶν τῶν θρησκειῶν τῆς ἀρχαιότητος. Απὸ τοῦ δωδεκάτου ἑτοὺς ἐκαλεῖτο ἔκαστος Ἰσραηλίτης «υἱὸς τοῦ νόμου», διότι ἡτο ὑποχρεωμένος εἰς τὴν ἔξιν τοῦ νόμου καὶ εἰς τὴν συμμετογὴν τριῶν μεγάλων ἐτησίων ἑορτῶν. Ο Ἀπόστολος Παῦλος καλεῖ τὸν ἀρχαῖον σύνδεσμον παιδαγωγὸν τῆς κατὰ Χριστὸν ἀγωγῆς.

ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟΙ ΧΡΟΝΟΙ

ΠΡΩΤΟΝ ΤΜΗΜΑ

Απὸ Χριστοῦ μέχρι Καρόλου τοῦ μεγάλου.

A. *Ο Χριστὸς καὶ οἱ Ἀπόστολοι.*

1. Η χριστιανικὴ ἀγωγὴ προώρισται οὐχὶ δι' ἐν μόνον ἔθνος, ἀλλὰ δι' ἄλη τὴν ἀνθρωπότητα, «μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη» λέγει ὁ θεάνθρωπος (Ματθ. 28, 19). Αἰ μέχρι τοῦδε διακρίσεις τῶν κοινωνικῶν τάξεων ἢ τοῦ γένους ἔπανσαν ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀγωγῇ, «πάντες γάρ χνοὶ Θεοῦ ἔστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦν» ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. Οὐκ ἔνι *Ιευδηίας*, οὐδὲ *Ἐλλην*, οὐκ ἔνι δοῦλος, οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ πάντες ὑμεῖς εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ *Ιησοῦν*. Πρὸς Γαλάτας 3, 26—29. Οὕτω δὲ ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ ἀνεφύη ἡ γενικότης τῆς ἀγωγῆς, τὰ διημοτικῶν σχολεῖον.

2. Ὁ νέος σύνδεσμος έκνεται δριστικώς τὸ ζῆτιμα τοῦ τέρματος καὶ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ χριστιανικὴ παιδαγωγεῖ τὸ ὑψηλὸν ἔργον νὰ καθοδηγήσῃ πάντας τοὺς ἀνηλίκους, ὅπερας θίστερον ὡς ἐνήλικοι ἔξι ἐλευθέρας θελήσεως καὶ μετά προσθύμου ανεύματος σπεύδωσι πρὸς ὅμοιωσιν καὶ κοινωνίαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ.

3. Ὁ χριστιανισμὸς παρέτει ἡμῖν διδασκαλία, γόμος καὶ μέσα χάριτος. Διδάσκει ἡμᾶς περὶ τῆς φύσεως τοῦ παιδὸς καὶ τοῦ δικαιώματός του διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. «Ἄφετε τὰ παιδία καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρὸς με· τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν». Ματθ. 19, 14—15. Ὁ νόμος τοῦ νέου συνδέσμου εἶναι ὁ τελειότατος ἡμίκος νόμος τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον. Διὰ τῶν μέσων τῆς χάριτος κατανικᾶται ὑπερφυσικῶς τὸ πονηρόν.

4. Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ εἶναι τὸ μέγιστον πρότυπον εἰς μαθητὰς καὶ διδασκάλους. Ἡτο παιδίον ἑποτασσόμενον, προσεκτικάς μαθητής. Ὁ ἀπαράμιλλος διδακτικὸς τρόπος του, ἡ ἀνεξάντλητος ὑπομονή του καὶ προστήγης δεικνύουσι τὴν μεγίστην διδακτικήν δεξιότητα. «Μάθετε ἀτ' ἐμοῦ διὰ πολὺς εἴμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ». Ματθ. 11, 29. Ἐν ἴερᾳ ἀγαγαντίσει βλέπομεν τὸν θείον παιδαγωγὸν ἐκβάλλοντα διὰ φραγγελίου τοὺς ἐν τῷ ναῷ πωλοῦντας καὶ ἀγοράζοντας. Συμβουλεύει δὲ ἴδιαζόντες τὴν ἀποφυγὴν σκανδάλου λέγον, «ὅς δ' ἂν σκινδαλίσῃ ἔνα τῶν μικρῶν τούτων τῶν πιστεύοντων εἰς ἐμέ, συμφέρει αὐτῷ, ἵνα κειμασθῇ μύλος ὄντις ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ καὶ καταποντισθῇ ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης». Ματθ. 18, 6—7. Οἱ Ἀπόστολοι προετίθεντο ν' ἀνακαυνίσωσι τὸ πρόσωπον τῆς γῆς διὰ τῆς διδακτικῆς καὶ παιδιγωγικῆς τον ἐργασίας. Ἐδίδασκον προφορικῶς (ἐν ταῖς ὅδοīς, ἐν τῷ ναῷ, ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ τοῖς οἴκοις), πραγματικῶς (διὰ τῶν παραδείγματός των) καὶ δι' ἐπιστολῶν (γράφοντες). Ὁ μέγιστος διδασκαλος μεταξὺ αὐτῶν ἦτο ὁ Ἀγιος Παῦλος, διὰ τοῦτος τῶν Ἐθνῶν.

Τοῖς γονεῦσιν ἀνατίθητιν ὁ χριστιανισμὸς τὴν τῶν παιδῶν ἀγωγὴν ὡς ἱερὸν καθῆκον. «Πάτερες, παιδεύετε τὰ τέκνα ὑμῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ παιδείᾳ Κυρίου». Παρά-

δειγμα πιστοῦ χριστιανικοῦ πατρὸς καὶ παιδαγωγοῦ είναι
ὁ Λεωνίδας, ὁ πατήρ τοῦ Ωριγένηος.

B. Αἱ κατηχητικαὶ σχολαὶ.

Αἱ κατηχητικαὶ σχολαὶ είναι τῆς χριστιανικῆς ἀρχαιότητος ίδοματα, ἐν οἷς ἡ μέλλοντες ν' ἀσπασθῶσι τὸν χριστινιτιμὸν διὰ διδασκαλίας καὶ ἀγωγῆς προπαρασκευάζοντο πρὸς τὸ ἄλιτρον βάπτισμα. Οὗτοι ὥνεμάζοντο κατηχούμενοι. Οἱ κατηχούμενοι ήσαν εἰς δέο τοιδιάχιστον τάξεις διηρημένοι. Τοὺς κατωτέρους τάξιν ἀπειέλουν οἱ ἀκροάμενοι, ((audientes)), οἵτινες, διανύσσαντες τὸν χρόνον τῆς δοκιμασίας, ἥδυναντο γαλάζιοι τὸ ἱερὸν βάπτισμα. Ἀμφότεροι δ' ἀνταὶ αἱ τάξεις παρενθίσκοντο ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν κατηχουμένων. Ἀνωτέρα δὲ ταξις τῶν κατηχητικῶν σχολῶν ἦτο ἡ τῶν μικραγόγουμένων, οἵτινες, λαβόντες ἥδη τὸ βάπτισμα, παρενθίσκοντε οὖν μόνον ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν κατηχουμένων, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῶν πιστῶν καὶ ἔδιδάσκοντο τὴν ἐρμηνείαν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ ἀνωτέρους κατηχητικὴν διδασκαλίαν. Ἐπίσκοποι, πρεσβύτεροι καὶ ἐπι πατερίδια διαπρέποντες λαζοὶ (κατηχηταὶ) ἔδιδασκον ἐν ταῖς σχολαῖς ταῦται. — Ὁ ἐπίσκοπος Ἱεροσολύμων Κύριλλος συνέγραψεν εἶκοσι τρεῖς κατηχήσεις.

Αἱ κατηχητικαὶ σχολαὶ προέκυψαν οὖν μόνον ἐκ τῆς ἀνάγκης πρὸς προπαρασκευὴν τῶν μελέντων νὰ δεχθῶσι τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ καὶ ὅπερ ἀναδειγμῆσιν ἄνδρες ίκανοι πρὸς θρησκευτικὴν διδασκαλίαν καὶ εἰς διάδοσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ήσαν καὶ μορφωτικαὶ σχολαὶ διὰ χριστιανικῶν θρησκευτικῶν διδασκάλων κατὰ τοὺς πρώτους αἰώνας τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἡ πρώτη κατηχητικὴ σχολὴ ἐπήρξεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ Πανταίνου (186 μ. Χ.). Οἱ διάδοχοι τοῦ Πανταίνου είναι Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεύς, Ωριγένης (ὁ λειώτατος τοῦ αἰώνος του, † 251), ὁ ἐπίσκοπος Ἡρακλέας καὶ Λίδυμος ὁ τυφλός.

Ἐν ταῖς κατηχητικαὶ σχολαῖς ἔδιδάσκοντο ἡ διαλεκτικὴ (λογική), φυσικὴ, γεωμετρία καὶ μεταφορονομία, εἴτα ἡ

ήθική, ἀνάγνωσις συγγραμμάτων ἀσχαίδων φιλοσόφων και ποιητῶν καὶ ἐμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ὁ διδακτικὸς τρόχος ἡτοί λίαν προτεττικός, οὐδὲ διδάσκαλοι ἔμπειροι, ἀριστοὶ ὁδηγοὶ (τοῦτο ἐγκάμιον Γοητεορίου τοῦ θαυματουργοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Ὡριγένην).

Αἱ κατηγητικαὶ σχολαὶ ἀπετέλουν μεγαλεῖόν τι ἐν τῇ ἴστορᾳ τῆς ϕωματάτης ϕωματιανικῆς ἀγωγῆς. Πλὴν τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὄνομαστῆς σχολῆς τῆς ϕωματιανικῆς ἀρχαιότητος ὑψηλαντοῦ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις κατηγητικαὶ σχολαὶ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ, Ἐδέσσῃ καὶ Νισύβῃ. Αἱ μορφωτικαὶ αὖται σχολαὶ προϊζόμεναι μικρὸν κατὰ μικρὸν εἰς ἀνώτερα ϕωματιανά καθιδρέματα. Οἱ πιεστοὶ τῶν τότε ἐκαληγιαστικῶν διδασκαλῶν ἐξ αὐτῶν ἐξῆλθον.

Γ. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ πατέρες ὧ; παιδαγωγοί.

1. Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ Ο ΜΕΓΑΣ

1. Νεύτης. Ὁ Ἀγ. Βασίλειος ἐγεννήθη τῷ 329 ἐν Νεοκαισαρείᾳ, πρωτευούσῃ ἐν τῇ ἀστικῇ ἐκπαραγίᾳ τοῦ Πόντου, δπον ὁ πατήρ του ἡτοί δῆτωρ. Τὴν πρώτην ἀγωγὴν ἔλαβε παρὰ τῶν γονέων αὐτοῦ, ἴδιως δὲ παρὰ τῆς εὐσεβοῦς αὐτοῦ μάμας Μακρίνης, ἣτις κατέκει ἐν ἔξοχικῇ οἰκίᾳ οὐδὲ μακράν τῆς Νεοκαισαρείας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός, εὐδυτέρας μερρφώσεως δρεγόμενος ὁ Βασίλειος, μετέβη εἰς Καισάρειαν τῆς Καππαδοκίας, ἔνθα τὸ πρῶτον συνηντήθη μετὰ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιαρετοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἔκει σχολὴ δὲν ἴκανοτοίει τοὺς λίαν φιλοτόνους τούτους νεανίας, ἀπεράσισταν νῦν ἀναζητήσασι τοὺς τότε ὀνομαστούς διδασκάλους τῆς ἐπιστήμης. Ὁ Βασίλειος ἀπῆλθε κατὰ πρῶτον μὲν εἰς Κωνσταντίνην, δπον ἥκροάσατο τῶν μαθημάτων τοῦ περιφήμου ἀθηναϊκοῦ δῆτορος Λέανδρου, ἔκειθεν δὲ εἶτα εἰς Ἀθήνας. Ὁ δὲ Γοητεόριος μετέβη εἰς Ἀλεξανδρείαν, ἵνα γνωρίσῃ τὸν μέγαν ἐπίσκοπον Ἀθηναϊστον. Ὅτερον διηρύθυνε καὶ αὐτὸς τὰ διαβήματά του εἰς Ἀθήνας, τὸ πρωτανεῖον τῆς Ἑλληνικῆς μορφώσεως. Ἐνταῦθα κατέκουν ἀμφότεροι οἱ φίλοι ἐν μιᾷ οἰκίᾳ, εἰστιῶντο ἐν μιᾷ τραπέζῃ· καὶ κοινῶς πάντοτε εἶργόμενοι, μή

μετέχοντες τῶν ἄλλων θεοτόκων καὶ συμποσίων ἄλλων νεανιῶν. Ἐν Ἀθηναῖς δύο ὅδοις ἐγίνοντον, τὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ παρεπιστήμον ἀγουον. Πλὴν τῆς ὁμοτορικῆς ἀσπούδαζον φιλοσοφίαν, ἵστορίαν, μουσικὴν καὶ λατρικήν. Ἀλλὰ δὲν ἐπεξήτανν ἔξοχος νὰ διαπρέψωσιν ἐπὶ τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν ᾧ ενθὺς πάντας ὑπερέβαλον, προεθνυμοῦντο πολλῷ μᾶλλον χριστιανοὶ νὰ ὀνομάζωνται καὶ ως ἀληθεῖς χριστιανοὶ νὰ ξωτιν ἐν τῷ ἐθνικῷ περιβάλλοντι. Οὐδόλως ἄρα θαυματόν ὄτι οἱ Καππαδόκαι κατὰ τὴν ἐκεῖ τετραετῆ διαμονήν των κατέκτηραν τὰς καρδίας πάντων τῶν Ἀθηναίων, καὶ ἐθνικῶν καὶ χριστιανῶν. Κατὰ δὲ τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναγροφήν τῶν χίλιοι προέπειψαν αὐτοὺς μέχρι τῆς παροιας, δραμύμως αὐτῶν ἀποχωρισθέντες (366).

2. Ιημάριος βίος. Εἰς τὸν θαυμαστὸν ἄνδρα Βασίλειον ἀμα ἐτανελθόντα εἰς τὴν πατρίδα του προσηγένθη· αν διάφορα κοσμικὰ ἀξιώματα. Ἐπέδρασεν δύος ἐπ' αὐτὸν τε παράδειγμα τῆς ἑαυτοῦ μητρὸς Ἐμμελεῖς καὶ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Μακρίνης, αἵτινες εἶχον ἀποσυ θῆ εἰς τὴν ἑτημίαν πόδας μοναχικὸν βίον. Ὁ Βασίλειος δὲν ἐταλαντεύθη ἐπὶ πολὺ. Ἐδέξατο τὸ "Ἄγιον βάπτισμα καὶ ἀπήιθεν εἰς Συρίαν, Παλαιστίνην καὶ Αἴγυπτον, ἵνα ἐξ οἰκείας ἀντιλήψεως γνωρίσῃ τὸν μοναχικὸν βίον. Ἐπανελθὼν ἐπώλησε τὰ πατρικὰ κτήματα καὶ ἀνεζήτησεν ἔρημον μέρος παρὰ τὸν ποταμὸν Ἰορίν τοῦ Πόντου. Ἐνταῦθα ἔζη μ τὰ τοῦ φίλου του Γρηγορίον καὶ τινον ἄλλων ἕταιρων ἥτις οὐκέτι οὐκέτι οὐκέτι, ἐν σπουδῇ καὶ προσευχῇ, ἐν αἴτηρῃ ἀπονοκώσει καὶ σκληρῷ ἐργασίᾳ. Ὁ Ἅγ. Βασίλειος διεκρίθη διὰ τὰς γνώσεις του καὶ τὴν ἀρετήν του τοσοῦτον, ὃστε ἡ ἐκκλησία, ἀπειλούμενη ὑπὸ ἐθνικῶν καὶ αἰρετικῶν, κατέφευγε πάντοτε εἰς τὰ φῶτα καὶ τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ. Ἐν ἑτερούσιαν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐγειροτόνησεν αὐτὸν ἱερά. Ἀποθανόντος τοῦ Εὐσεβίου τῷ 370, διάδοχος τούτου ἐξελέγη ὁ Βασίλειος καὶ ἐγένετο ἀρχιποιμὴν τῆς μεγάλης ἐν Καππαδοκίᾳ ἐκκλησιαστικῆς ἐπαρχίας. Ἐν τῇ θέσει ταύτη ἐδρασεν ἐπὶ ἐννέα ἵη λίαν καρπούρως ως πιστός ποόμαχος τῆς καθαρᾶς διδασκαλίας (κατὰ τῶν Ἀστιανῶν), φς εὑρεγέτης τῶν πτωχῶν, ἰδίως δὲ ως διδάσκαλος καὶ σπιδα-

γωγὸς τῆς νεολαίας. Τοὺς ἀντιπάλους οὐ ἐγίνωσκε νὰ αλ-
χμαλωτεῖῃ διὰ τῆς ποιότητος ἡ διὰ τῆς ὑπερόχου του συνέ-
σεως καὶ πολυμαθίας νὰ ἔπιστομίζῃ. Ἐκ τῶν εἰσοδημάτων
του φοροδόμησε μέγα πτωχοκομείον καὶ νοσοκομεῖον, διπέρ
ἀπετέλει ἐν Καισαρείᾳ Ἰδιαίτερον μέρος τῆς πόλεως καὶ αὐ-
τὸς δὲ ἴδιος ἔδωκεν ἐν αὐτῷ τὸ παράδειγμα τῆς νοσηλείας.
Ἀνήγειρε πολλὰ μοναστήρια, διέταξε δι' αὐτὰ Ἰδιαίτερον
χανόντα καὶ προστέφε τοὺς μοναχούς νὰ φροντίζωσιν Ἰδίως
περὶ τῶν πτωχῶν καὶ δραφανῶν παιδῶν. Ήρθε πάντες
ἀπῆτε παραδειγματικὴν τάξιν καὶ εὐλαβῆ στάσιν κατὰ τὴν
θεῖαν λειτουργίαν. Ὁτε ποτὲ δὲ αὐτοκράτορος Οὐέλλης περιη-
γήθη τὴν Ἑπαρχίαν Καππαδοκίας, ἔμεινε κατάπληκτος ἐκ
τῆς εὐλαβοῦς στάσεως τῆς νεολαίας κατὰ τὴν ἀγίαν λει-
τουργίαν καὶ πνευματικὴν συνάθροισιν, μεθ' ἣς δὲ ἀρχιεπί-
σκοπος ἐτέλει τὰ ἅγια μυστήρια. Οὐ "Ἄγ. Βασίλειος ἐτε-
λεύτησε τὸν βίον τῇ 1ῃ Ιανουαρίου 379 μηδὲ τὰ ἐντάφια
ἔγκαταλιπών. Ἐπὶ τοῦ τάφου του ἔκλαυσαν ἑθνικοὶ καὶ
Ἰουδαῖοι μετὰ χριστιανῶν. Τὰ θερμότατα διως δάκρυα
εἶχον χυθῆ ὑπὸ τῶν τροφίμων τῶν πτωχοκομείων καὶ δρ-
φανοτροφείων.

3. Συγγράμματα. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων του, ἀτινα
κατὰ τὴν πορφῆν των ἔξισονται πρὸς τὰ ἀριστονοργῆματα
τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀξια σημειώσεως είναι τὰ ἔξις:
1. «παραίνεσις πρὸς τὴν χριστιανικὴν νεολαίαν περὶ τῆς
χρήσεως τῶν ἐγκρίτων ἑθνικῶν συγγραμμάτων». 2. «Κα-
νόνες περὶ τοῦ βίου τῶν μοναχῶν». Χωρία ἐκ τῶν τελευ-
ταίων ἀξια πλοσορχῆς είναι τὰ ἔξις:

«Τὰ δρφανὰ παιδία δέον ὡς κεινὰ παιδία νὰ θεωρῶν-
ται, εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ἀνήκοντα, νὰ ἐνδιαιτῶνται δὲ ἐν
ἰδιαιτέροις οἴκοις ὑπὸ τῷ ἐπίβλεψιν δοκιμου ἀνδρός».

«Ἡ ποινὴ δέον νὰ ἔγαι ἀνάλογος πρὸς τὸ σφάλμα.
Ἀν παῖς τις ἐν ἀκαταλλήλῳ δρόῳ ἥμέλησε νὰ φάγῃ ἢ ἀν
λαμβάνῃ τὴν τροφὴν ἄγαν δρμητικῶς, τότε ἀνάγκη νὰ
οδηγηθῇ εἰς τὴν εὐπρέπειαν διὰ μικρᾶς νηστείας ποτὲ αὐ-
τοκυριαρχίαν».

«Τὴν προσευχὴν ἀνάγκη νὰ μανθάνῃ ἡ νεολαία ἐκ τοῦ
γήρατος, τὸ δὲ γῆρας διὰ τῆς προσευχῆς τῆς νεολαίας οὐκ
δίλγον ἐπικουρεῖται».

« Ή ξεις πρὸς κακοὺς λόγους είναι τρόπον τινὰ ἢ ὅδὸς πρὸς κακάς πράξεις ». Λόγοι σκιὰ ἔφενταν μιτὰ Δημόκοιτον..

2. Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ (341-407).

Ο ὀνομαστὸς οὗτος ἀσχιεπίσκοπος καὶ πατριάρχης Κιονιτόλεως (Ἐνεκτὸς τῆς εὐγλωττίας Χρυσόστομος ἐπονομασθεὶς) ὁφεῖλει τὴν αἰστηρὰν θρησκευτικὴν ἀγωγὴν του εἰς τὴν εὐσεβῆ μητέρα αὐτοῦ Ἀνθοῦσαν. Ἐν ταῖς διμιλίαις αὐτοῦ καὶ ἐν τῷ συγγράμματι « πρὸς τοὺς ἐγχθροὺς τοῦ μοναχικοῦ βίους καταπολεμεῖ μετὰ μεγάλης δυνάμεως τὴν ἡνθηκότητα τῶν ἔθνων. Τοῖς γονεῦσι δὲ καὶ παιδαγωγοῖς συμβουλεύει ίδιαζόντως.

1. Τὸ καθῆκον τοῦ καλοῦ παραδείγματος.

Μέμρεται τοὺς γονεῖς ἐκείνους, «οἵτινες μόνον περὶ γῆνον πραγμάτων διμιλοῦσι πρὸς τὰ τέκνα». «Ἐὰν πατήρ τις παραινῶν τὸ τέκνον του λέγῃ, οὗτος μὲν διὰ τῆς τέχνης του ἀπέκτησε μέγαν πλοῦτον, ἔτερος δὲ διὰ τὰς γνώσεις του ἀνήλθεν εἰς τὰ ὑπατα πολιτικὰ ἀξιώματα, περὶ δὲ τῶν οὐρανίων πραγμάτων μηδέποτε διμιλῇ, τότε οὐδὲν ἄλλο διδάσκει αὐτὸν ἢ τὴν ἡγήν παντὸς πονηροῦ, διότι ἐνσταλάζει εἰς αὐτὸν τὴν φιλοχορηματίαν καὶ τὴν ὀλέθριον ἐπιθυμίαν πρὸς ματαίας τιμάς». «Ἀγανακτεῖ προσέτι κατὰ τειούτων πατέρων, οἵτινες τὸ μὲν κακὸν μὲν ὠραιοῖς ὀνομαδνομάζουσι, τὰς δὲ ἀρετὰς μὲν φαινόμενα ἐκφράσεις. «Τὸ δεῖποτε ἐν θεάτροις καὶ ἱπποδρομίοις διπτρίζειν καλεῖτε κοσμικὴν εὐπρόσεπταν καὶ εὖμονσίαν, τὸ δὲ πλούτον ὀρέγεσθαι σπουδὴν ἀνεξαρτήτου βίου, τὴν φιλοδοξίαν ἴψηλὸν φρόνημα, τὴν δὲ ὕδριν παρρησίαν». Τούναντίον τὴν μετριοφροσύνην δινομάζετε δειλίαν, τὸ δὲ ἀδὲ εἰλὲς καὶ ἀπέριττον διουλοπρεπές, καὶ τὴν ὑπερμονὴν ἀτονίαν». Τοιούτους πατέρας θεωρῶ χείρους ἢ παιδοκτόνους, διότι οὗτοι μὲν δίγανται μόνον τὸ σῶμα νὰ χωρίσωσιν ἐκ τῆς ψυχῆς, ἐκείνοι δι- μος κατακρημνίζουσι τὴν ψυχὴν εἰς τὸν ἄδην.

2. «Υλοδεικγύει τὴν σπουδαίαν θέτην τῆς μητρὸς ἐν τῇ ἀγωγῇ.

«Αἱ μητέρες δέον νὰ φροντίζωσι περὶ τῶν παίδων οὐ μόνον σωματικῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ ὅδηγήσουν αὐτοὺς εἰς δι-

καιοσύνην καὶ εὐσέβειαν». «Προσέχετε ὅλως τοῖς τὸν καλῶς νὰ διμιλῶσι τὰ τέκνα σας ηεὶς τὰ γοργιτῶς νὰ μάθωσι νὰ ζῶσιν».

3. Παραπεῖ τοὺς γονεῖς παθίμως νὰ ἀρχίζωσι τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν τέκνων τους, ίδιως δὲ τὴν καθοδήγησιν εἰς τὴν θρησκείαν.

«Ο χαρακτῆρος τοῦ παιδός ἀνάγκη ἐξ νεότητος οὐδεφωθῆ, διότι τὸ τὰν ἔχ τοῦ χαρακτῆρος ἐξήργηται». «Αἱ ἄκανθαι ἀνάγκη νὰ ἔχοις θένται, ἐν ὅσφι τις ἔτι εὐκόλως δύναται νὰ ἐργάζηται ἐν τῷ ἀγῷ». «Ἡ ἀπαλὴ ἡλικία δὲ τι ἀκτύει, εὐκόλως δέγεται, διὸς ὁ μαλακὸς κηρὸς εὐκόλως δέχεται τὰ ἔγκη τῆς σφραγίδος». «Μὴ θεώρει περιττόν», φιονεῖ πρὸς τίνα πατέρα, «ὅτι δινός σου προσώρως μανθάνει τὴν Ἀγίαν Γραφήν». Εκ ταύτης θὰ ἀκούσῃ ἐν πρώτοις, «τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου». Τοῦτο ἔργα είναι πρὸς ὅφελός σου. Μὴ λέγε ὅτι τοῦτο ἀρμόδει διὰ μοναχοῖς βεβαίως δὲν πρέπει νὰ κάμης αὐτὸν μοναχόν, ἀλλὰ χριστιανόν, διότι μεγάλη εἶναι ἡ δύναμις τῶν παραλόγων κλίσεων ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ».

4. Τὸ ἔργον τοῦ παταγωγοῦ θεωρεῖ ὡς τὸ ὑψηστον ἐπὶ τῆς γῆς.

«Μεῖζονα παντὸς ζωγράφου, μεῖζονα παντὸς ἀνδριαντοποιοῦ καὶ πάντων τῶν ἀλλῶν καλλιτεχνῶν θεωρεῖ ἔκεινον, ὅστις ἔννοει νὰ μορφοῖ τὰς ψυχὰς τῶν παίδων».

3. Ο ΑΓΙΟΣ ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ (+ 420).

«Ο περίτημος οὗτος μεταφράστης τῆς Γραφῆς (Vulgata) ἦτο προεστὼς τῆς ἐν Βηθλεὲμ μονῆς. Ἀφισιώθη μετὰ πολλοῦ ξήλου εἰς τὴν ἀγωγὴν καὶ τὴν διδασκαλίαν παίδων, οἵτινες ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῶν γονέων δὲν ἥμέλησε νὰ διδάξῃ αὐτοὺς καὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς ἀγαγνώσεως, ἀριθμητικῆς κ.τ.λ. Ἡ οἱμη αὐτοῦ ὡς μεγάλου παταγωγοῦ διεδόθη πέραν τῶν ὅρίων τῆς Παλαιοτίνης Κιλιάδες γονέων ἀπετείνοντο πρὸς τὸν ἐν Βηθλεὲμ μοναχόν, ἵνα συμβουλευθῶσιν αὐτὸν περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν τέκνων των. Ἐκ τοιούτων ἀφορμῶν ἐγεννήθη σειρὰ σπουδαίων συγγραμμάτων, ἐξ ὃν δέν ήμεν σφίζονται. Ήν πρὸς τὴν

ενγενή Ρωμαίαν Λαῖταν περὶ τῆς; ἀγωγῆς τῆς θυγατρός της Παύλης, ςον πόδις τίνα φίλον (Γαουδέντιον) περὶ τῆς ἀγωγῆς τῆς θυγατρός του Πακατούλης. Τὰ παιδαγωγικά ἀξιώματα, τὰ ὄφοια ἐν ταῖς παιδαγωγικίς ταῦταις ἐπιστολαῖς διετυπώθησαν, ἐπὶ ἐκατονταετηρίδας μεγάλως ἐπέδρων ἐπὶ τὴν διδασκαλίαν καὶ ἀγωγήν. Ἐκείνοι, οἵτινες προθυμότατα ἥκολούθουν τὰ μεθοδικά καὶ διδακτικά νεύματά του, ἵσαν οἱ πρῶτοι εργαμματοδιδισκαλοι^τ ἐν Γερμανίᾳ, οἱ κατ' αὐτὸν «Ιερωνυμιανοί» καλούμενοι (π.βλ. κατωτέρῳ σχόλεια τοῦ μεσαίωνος μετά τὸν Κάρολον 9). Αἱ ἀξιοσημειώταται γνῶμαι ἐκ τῶν ἐπιτιγλῶν τούτων είναι αἱ ἀκόλουθοι.

1. «Σπουδαῖς πρότερον ἐπὶ μακρόν, διτὶ μετὰ ταῦτα πρόκειεν νὰ διδάξῃς». Ως διδασκαλον δέον νὰ λαμβάνῃ τις ἄνδρα χορητῶν ἥθῶν καὶ κάτοχον γνώσεων. Καὶ αὐτὸς δ τόνος τῆς κατὰ πρῶτον γινομένης μουσικῆς διδασκαλίας καὶ ἡ κατὰ πρῶτον γινομένη διδασκαλία τῶν κανόνων θὰ διδαχθῇ παρὰ πεπαιδευμένου ἀνδρὸς ἄλλως ἢ παρ' ἀπαιδεύτου. Δὲν πιστεύω δτι δ ἐπαύων ἀνήρ θὰ αἰσχύνηται ν' ἀναλάβῃ πατέρος ἀγωγήν, οἴλαν δ μέγας Ἀριστοτέλης ἀνέλαβε διὰ τὸν νῖστὸν τοῦ Φιλίππου. Δὲν δύναται τις νὰ καταφρονῇ ἐκείνου τοῦ μικροῦ, ἀνευ τοῦ δοτίου τὸ μέγα καὶ σπουδαιότατον οὐδόλως είναι δυνατόν».

2. «Ο Σαμουήλ ἀνατρέφεται ἐν τῷ ναῷ, ὁ Ἰωάννης προετοιμάζεται ἐν τῇ ἔρημῳ· ὃς δ Σαμουήλ καὶ δ Ἰωάννης ἀνάγκη νὰ καθοδηγήται ψυχή, ήτις δέον ν' ἀποβῇ ναὸς Θεοῦ καὶ ἱκανὴ ἐν ἐπιστήμαις. Οὐδέποτε πρέπει νὰ συμπετέῃ δ παῖς δημοσίων συμποσίων, οὐδὲ τῶν ἐν τῷ πατρικῷ οἴκῳ. Ἀνευ προηγουμένης προσευχῆς δὲν πρέπει νὰ λαμβάνῃ τροφήν· ἀνευ εὐχαριστίας πρὸς τὸν Κύριον δὲν πρέπει ν' ἀπομακρύνηται τῆς τραπέζης».

3. «Πρὸ πάντων πρέπει νὰ προσέχῃ τις, ἵνα μὴ δ παῖς ἀποστρέψηται τὸ μανθάνειν. Ο, τι δ μαθητὴς είναι ἀνάργητος μάθη, δέον νὰ ἴναι εἰς αὐτὸν ἀγαπητόν, φύτε τὸ μανθάνειν ν' ἀποβῇ αὐτῷ χαρὰ καὶ ἀπόλαυσις, οὐχὶ δὲ βάρος καὶ δουλικὴ ἐργασία, βούλησις καὶ οὐχὶ βία».

4. «Δέον νὰ παρέχῃ τις εἰς τὸν παῖδα συντρόφους, πρὸς οὓς θὰ μιαλλᾶται καὶ διὰ τῆς ἀμοιβῆς τῶν διτείων θὰ παρε-

τρύνηται. "Αν γίνηται νωμός, δὲν πρέπει τις ἀμέσως νὰ ἐπιπλήσσῃ αὐτὸν. Καὶ διὰ παιώνος ἔνιοτε ἀνάγκη τὸ πνεῦμα νὰ παρακινήται εἰς τὴν δραστηριότητα".

5. «Πάρεχε εἰς τὸν παῖδα στοιχεῖα (γράμματα) ἐκ πύξιν· κάλει αὐτὰ μὲ δύναμι καὶ συγγράπτειν ἐξ αὐτῶν λέξεις. Κατὰ τὴν ἐκμάθησιν καὶ ἀποτύπωσιν τῶν στοιχείων τῆς ἀλφαριθμητικῆς ἡ σειράν, ἀλλαντὸν ἀναμειγνύει τὰ στοιχεῖα πρὸς ἀλληλά, ὥστε οἱ παῖδες διακρίνη ἀντὰ οὐχὶ κατὰ τὴν σειρὰν ἡ τάξιν, καθ' ἣν αὐτὰ ἀπεμνημόνευσεν, ἀλλ' ἐκ μόνης τῆς δύνης. Αἴ λέξεις, αἴτινε; διὰ τῶν στοιχείων σχηματίζονται, δέοντα νὰ μὴ ἐκλέγωνται τυχαίως καὶ ἀσκόπως, ἀλλ' ὅρισμένως καὶ ἐπιμελῶς. Δέοντα ἡ ἐθίζη τις τὸν παῖδα εἰς τὸ νὰ προφέρῃ τὰς λέξεις σαφῶς καὶ ἀνευ κολοβώσεως».

4. Ο ΑΓΙΟΣ ΛΥΓΟΥΣΤΙΝΟΣ (354—430).

"Ο Αὐγουστῖνος ὡς υἱὸς τοῦ ἔθνικοῦ Πατρικίου καὶ τῆς Μονίκης ἐγεννήθη ἐν Ταγάστη τῆς Νουμιδίας τῇ 13ῃ Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 354. Ἡ εὐσεβὴς μῆτρος διὰ προσευχῶν δικρίων καὶ παραινέσσεων πρὸς τὸν υἱόν της ἀνεπλήρωσεν ἴκανῶς διὰ τὸ πατήριο παρημέλησεν. Ὁ πατήρ ἐπεδύμει νὰ γίνῃ διὸ Αὐγουστῖνος ἔξοχος φιλόσοφος καὶ πρὸς τοῦτο οὐδεμιᾶς δαπάνης ἐφείσθη. Ἐν τοῖς ἐν Μαδαύρᾳ καὶ Καρθαγήνῃ ἀνωτέροις σχολείοις μεγάλας ὁ Αὐγουστῖνος προσόδους ἐπέδειξεν ἐν τῇ φητορικῇ. Δὲν ἔμεινεν ὅμως ἔνος τοῦ ἀγρίου καὶ ἀχαλινώτου βίου, διτις ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν ἐκεῖ σπουδαστῶν. Μετὰ τῶν ἀποτλανήσεων τοῦ υἱοῦ της ηὔζανεν ἐν τούτοις ἡ ἀγάπη τῆς μητρός. "Οτε ὁ Αὐγουστῖνος ἐν ἔτει 384 εἰς Μιλάνον ἀπῆλθεν, ἵνα ἀναλόβῃ ἐκεῖ θέσιν ὡς διδάσκαλος τῆς φητορικῆς, ἡκολούθησεν αὐτὸν ἡ μῆτρος μετὰ τοῦ δευτέρου υἱοῦ τῆς. Ἐνταῦθα ὁ Αὐγουστῖνος ὡς κατηχούμενος παρεγρίσκετο εἰς τὰ κεριγματα τοῦ Ἀγίου Ἀμβροσίου. Ταῦτα ἐνεποίουν εἰς τὴν καρδίαν του βαθεῖαν ἐντύπωσιν. Ἡ προσωπικὴ συναναστροφὴ πρὸς τὸν τοφὸν καὶ ἀγιον ἀρχαιεπίσκοπον ἀπεπεράτωσε τὸν προσηγκυτισμὸν του. Κατὰ τὸ σάββατον τοῦ Πάσχα τοῦ ἔτους 387 ἐν ἡλικίᾳ 33 ἐτῶν ἐδέξατο τὸ βάπτισμα. Κατὰ

τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα κατέλαβε τὴν μητέρα διθάνατος; ἐν τῇ πόλει Οστικά τῇ 4ῃ Μαΐου 387. Ἀποθνήσκουσα δὲ εἶπε πρὸς τοὺς τεθλιψμένους γῆρασκάς, «κηδεύεσσατε τὸ σῶμα τοῦτο, όπου πάντοτε θέλετε νὰ ἥσθε»· ή περὶ αὐτοῦ φροντίζεις μᾶς ἀγνησυχῇ ὑμᾶς.» Ἐν δύος παρακαλῶ ὑμᾶς, ζίνα, ὅπου πάντοτε θέλετε νὰ ἥσθε, μηνημονεύητε μου ἐν τῇ «Ἄγιᾳ τοῦ Κυρίου Τοπατέζῃ». Κηδευθέντος τοῦ σώματος τῆς Ἅγιας Ἐν Οστική, ἀπῆλθεν δὲ Λύγουστίνος ἐπὶ τινα χρόνον εἰς Ρώμην καὶ ἐπέστρεψεν εἰτα εἰς Καρδιαγένην καὶ εἰς τὸ ἐν Τεργέστῃ κτῆμα του. Ἐν ἔτει 391 γειροτονηθεῖς λερεὺς, ἔξελεγκτὴ δῆῃ τὸ 495 ἐπίσκοπος Ἰππόνος καὶ διεχ ιερίσθη τὸ ἀξιωμάτου ἐπὶ 35 ἔτη μετὰ θαυμαστοῦ ζῆτος καὶ μεγαλοποεποῦς ἀπατελέσματος. Ἐπέπρωτο δύος νὰ ἐπίδῃ τοὺς Βανδάλους ὑπὸ τὸν Γειτέριχον ἐρημοῦντας τὴν Ἀφρικήν καὶ πολιορκοῦντας τὴν Ἰππόνα. Ἀπέθανε κατὰ τὸν τοίτον μῆνα τῆς πολιορκίας ταύτης τῇ 28ῃ Αὐγούστου 430, ἄγων τὸ 77 ἔτος τῆς ήλικίας.

Ἐκ τῶν πολλῶν συγγραμμάτων του, ἀτινα διαπρέπουσιν ἐπὶ ἐκτάκτῳ βαθύτητι καὶ σοφίᾳ καὶ δι’ αὐτονομάσθη ὁ μέγιστος θεολόγος πάντων τῶν χρόνων, σπουδαῖα ἴδιως διὰ τὴν παιδαγωγικήν εἶναι τὰ ἔξις!

1. «Περὶ τῆς κατηγορικῆς καθοδηγήσεως τοῦ ἀμαθοῦς εἰς τὴν θρησκείαν». Διὰ τοῦ βιβλίου τούτου, διπερὶ περιέχει ὅδηγίαν διὰ τὸν ἐν Καρδιαγένη Διάκονον Δεοκρατίαν πλέοντάς της πρώτης διδασκαλίας τῶν κατηγοριμένων, ἀπέβη δὲ Λύγουστίνος ἰδρυτὴς τῆς παιδαγωγικῆς. Άι ἀξιοσημειώταται ἔξι αὐτοῦ γνῶμαι εἶναι αἱ ἔξις.

«Ἐν τῇ ἀγωγῇ ἀνάγκη νὰ συνδυάζηται ἀγάπη μετὰ φύσου καὶ φύσιος μετ’ ἀγάπης».

«Ο παιδαγωγὸς δέον νὰ τηρῇ Ι.οῦρα φωτήρ, μόνον παιδὸν δοτῆρα ἀγαπᾶ δὲ Θεός».

«Δέον νὰ γινώσκῃ τὴν ἰδιαιτέρων ἰδιότητα τῶν μαθητῶν καὶ νὰ προσέχῃ, ἵν αὐτοὶ εἰλικρινῶς καὶ καλῶς είναι προδιατεθειμένοι».

«Η διδασκαλία τῆς θρησκείας δέον νὰ οίκοδομηται ἐπὶ τῆς λερᾶς ἱστορίας, νὰ ἔχῃ ὑπὲρ δψει τὰς ἀνάγκας τοῦ χρόνου καὶ τόπου καὶ ἐν πάσαις ταῖς βασικίστεις ἀποτελῇ ἐν συνεχείς. «Ολεν».

«Ο κατηγητής δέον νὰ μὴ ἀρέσκηται εἰς μόνην τὴν ἀποστίθησ·ν., ἀλλὰ δέον ἐπιμελῶς νὰ ἔρμηνευθῇ τὸ ἀποστηθιζόμενον, εἰτα δὲ νὰ ληφθῇ ἡ ἔργοια καὶ νὰ μὴ παραμελῆται ἢ συχνοτέρᾳ ἔπαναληψῃ».

Ίνα «πεισθῇ τις περὶ τῆς κατανοήσεως καὶ τύχῃ εὐκαιρίας νὰ μίσῃ τὸ ἐσφαλμένος κατανοηθέν», συνιστᾷ ὁ Αὐγουστῖνος ἐντόνως τὴν ἐρώτησιν.

Τέλος δέον ὁ κατηγητής νὰ μεταχειρίζηται πάντα τὰ σκόπια μέσα, ἵνα καταστῇσῃ τὴν διδασκαλίαν εἰς τοὺς σπουδάζοντας καὶ εὐχάριστον καὶ λίαν ωφέλιμον, ὥστε νὰ φοιτῶσιν εἰς ταύτην προθύμως καὶ ἐπιμελῶς.

2. Εἶναι πρὸς τούτοις λίαν διδακτικαὶ καὶ ἐποικοδομητικαὶ «αἱ ἔξομολογίσεις του» (confessiones), μεταφρασθεῖσαι εἰς πάσας σχεδὸν τὰς γλώσσας ὡς ἐποικοδομητικὸν βιβλίον. Παρέχει δι’ αὐτῶν περὶληπτὸν τοῦ βίου του ἀπὸ τῆς παιδικῆς ἡλικίας μέχοι τοῦ ἔτους 400, δὲν ἀναφέρει ὅμως δι’ αὐτῶν μόνον τὰ ἔξωτερικὰ συμβάντα, ἀλλὰ περιγράφει ἰδιαῖόντως τὴν κατάστασιν τοῦ ἔσωτερικοῦ του, τεὺς ἀγῶνας καὶ τοὺς μόχθους, δι’ ὧν ἐπειράθη ν’ ἀποσπασθῇ τῶν ἀμαρτιῶν καὶ εἰς χριστιανικὸν βίον νὰ τραπῇ.

Δ. Σχολεῖα ὑπὸ Ιερεῖς.

1. Λίαν σημαντικὴ μεταβολὴ διὰ τὴν τῶν κατηχουμένων διδασκαλίαν ὑπῆρξεν ἡ μικρὸν κατὰ μικρὸν πραγματοποίησις τῆς βαπτίσεως τῶν παΐδων (μετὰ τὴν ἐθνῶν μετανάστασιν). Ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία ἤσχιζε νῦν μετὰ τὸ βάπτισμα, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως ἀπὸ τῆς εἰσόδου τῶν παΐδων εἰς τὰ ἔτη τῆς φρονήσεως. Τὴν διδασκαλίαν ἀνελάμβανον οἱ πνευματικοί. Άι κατηγητικαὶ σχολαὶ ἀντικατεστάθησαν διὰ τῶν Σχολείων ὑπὸ ιερεῖς.

2. Ἡ μορφὴ τῶν χριστιανικῶν κατηγήσεων ὥσπειλε νὰ προετοιμάζῃται διὰ τοὺς παΐδας. Τὴν διήγησιν ἀντικατέστησεν διάλογος (ἐρώτησεις καὶ ἀποκρίσεις). Ἐν τῇ ἐκλογῇ τῆς ὄλης ἐπρεπε νὰ λαμβάνηται ὑπὸ ὅψιν ἡ ἀντιληπτικὴ τῶν παΐδων δύναμις. Οὕτως ἐνγηματίσθη ἡ κατηγησις πρὸς καθοδήγησιν παΐδων ἐν τοῖς στοιχείοις τῆς χρι-

στιανικῆς διδασκαλίας, ἢ τις ἐν τῇ μορφῇ τοῦ διαιλόγου μεταδίδοται δι' ἔρωτήσεων καὶ ἀποχρίσεων.

Κατηχισμὸς είναι ἔγχειριδιον ἐρ μορφῇ ἔρωτήσεως καὶ ἀποχρίσεως, ίδιως διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Κατηχητική δὲ μεθόδος λέγεται ὁ διδακτικὸς τρόπος ἐν τῇ μορφῇ τοῦ διαιλόγου.

3. Κύρια διδακτικά μαθήματα τῶν ὑπὸ ιερεῖς σχολείων ἥσαν: θρησκεία καὶ ιερὰ ἱστορία: πολλαχῶς συνεδέθη καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἀγαγνώσεως, τοῦ ἄσματος καὶ τῆς ἀριθμητικῆς.

4. Ἡ ἴδρυσις τῶν ὑπὸ ιερεῖς σχολείων ἐκανονίσθη ὑπὸ τῶν Συνόδων τῆς Ὁρανίας καὶ Βαλεντίας (529) καὶ ὑπὸ τῆς τοίτης οἰκουμενικῆς Συνόδου (τῆς Κον) τόλεως 681). Σύνοδος τις ἐν Ἀγγλίᾳ διέταξε ὅητῶς, «οἱ ιερεῖς πρέπει νὰ δέχωνται εἰς τοὺς σῖκους των ιάσους μαθητάς, δύσους δύνανται καὶ ὡς καλοὶ πατέρες νὰ τρέφωσι τὸ πνεῦμα των.

E. Τὰ σχολεῖα τῶν Βενεδικτιανῶν.

1. Εἰς τὸ μοναχικὸν τάγμα τῶν Βενεδικτιανῶν ὀφεῖλει ἡ ἑσπερία Εὐρώπη ἀπὸ τῆς 8ης μέχοι τῆς 13ης ἑκατονταετηρίδος σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὰ ἀγαθὰ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ἐν μὲν ταῖς μικροτέραις μοναῖς ἐδιδάσκετο ἡ νεολαία τῶν περιχόρων τὰς στοιχειώδεις γνώσεις, τὰ δὲ μεγαλύτερα μοναστήρια ἥσαν τὰ συναγώγια τῆς σοφίας.

2. Ὁ ἴδρυτης τοῦ μοναχικοῦ τάγματος τῶν Βενεδικτιανῶν είναι ὁ ἄγιος Βενέδικτος τῆς Νουρσίας, συγχρόνως πατὴρ τῶν ἐν τῇ Δύσει μοναχῶν. Ἰδρυσε τὸ πασίγνωστον τάγμα του τὸ 520 ἐν Σαβιακῷ (μεσημβρινῶς τῆς Ρώμης), μετάκησε τὸ 529 εἰς Μόντε Κασσίνον (βορείως τῆς Νεαπόλεως) καὶ ἴδρυσεν ἐνταῦθα τὸ κυρίως ἀρχικὸν μοναστήριον τοῦ τάγματος. Ἀπεβίωσε δὲ ἐκεῖ τὸ 543.

3. Ἐν τῷ κανόνι τοῦ τάγματος του συνιστᾶται ἴδιως τὴν ἐπιμέλειαν τῆς νεολαίας.

Πτωχοὶ καὶ πλούσιοι παῖδες ἀπὸ μικρᾶς ἡλικίας δύνανται διὰ τῶν γονέων νὰ παραδίδωνται εἰς τὸ μοναστήριον. — Ἐν τῷ μοναστηρίῳ δέον νὰ τηρῶνται ἐρ αἵστησα τάξει, ἥσοι δὲ αὐτοῦ ὑπὸ ἐπίβλεψιν. — Τὰ ἐλαττώματα τῶν παίδων

δέον νὰ λαμβάνωνται ὑπ' ὄψιν, αἱ δὲ παρανομίαι αὐτῶν νὰ τιμωρῶνται διὰ νηστεῖον ή ὁρδισμῶν.

4. Κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ ἀρχικοῦ μοναστηρίου συνέδοντο σχολεῖα πρὸς τάντα τὰ Βενεδικτιανὰ μοναστήρια. Ἐν μεγαλυτέροις μοναστηρίοις ὑφίσταντο διττὰ σχολεῖα, ἔξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικά. Ήτις τὰ ἔξωτερικὰ σχολεῖα ἐφοίτων παῖδες, οἵτινες προπαρετκευόντο πρὸς κοσμικὸν ἔταγγελμα· τὸ διστομόν σχολεῖον ἡτο διὰ τοιούτους, οἵτινες ἥθελον ν' ἀφεσιωθῶσιν εἰς τὸν πρεσβιτηριόν τοῦ Τάγματος. Ἀμρότερα δῆμος τὰ σχολεῖα ἦσαν ἐσωτερικά, διότι τὰ Βενεδικτιανὰ μοναστήρια ὥφειλον νὰ οἰκοδομῶνται κατὰ τὸν κανόνα τοῦ Τάγματος ἔκτος τῶν κωμοπόλεων.

5. Ὁ προϊστάμενος (ἡγούμενος) τῆς μονῆς ἀνέθετεν εἰς εὐπαίδευτον μοναχὸν τὴν διεύθυνσιν τοῦ σχολείου. Οὗτος ἐκαλεῖτο *magister scholae*, ἡτο δὲ λίαν περιζλεπτος καὶ ἔξελεγεν ἐκ τῶν λοιπῶν μοναχῶν βοηθεὺς (*seniores*).

6. Μαθήματα διδασκαλίας ἦσαν·

α'.) ἀνάγνωσις, γραφὴ καὶ ἀριθματικὴ φαλμῶν· (γλῶσσα διδασκαλίας καὶ συναναστροφῆς ἡτο ἡ λατινική. Μόνοι οἱ μικροὶ ἡδύναντο νὰ κάμωσι χρῆσιν τῆς μητρικῆς γλωσσῆς);

β'.) γραμματικὴ (λατινική), ὅητερική, διαλεκτική—ἀριθμητική, γεωμετρία, ἀστρονομία καὶ μουσική.

Τὰ ὃ τὸ *β* μνημονευθέντα μαθήματα καλοῦνται δημοῦ ἐπταῦ διεύθεσαι τέχναι ἐκ τούτων τὰ τρία πρῶτα ἀποτελοῦνται τὸ *trivium*, τὰ δὲ τέσσαρα τελευταῖα τὸ *Quadrivium*.

7. Ἡ πειδαγώγησις ἐτελεῖτο μετὰ μεγάλης αὐστηρότητος. Ἄταξία, ἀμέλεια, ἀποστεξία ἐτιμωροῦντο διὰ νηστείας καὶ ὁρδισμοῦ, βαρύτερος δὲ πταίσματα διὰ μάστιγος.

8. Περίφημα Βενεδικτιανὰ σχολεῖα πρὸ τοῦ ἔτους 800 ἦσαν·

Τὸ *Mórtie Kaosítor* ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ "Άγιος Γαλλέν" ἐν Ἐλβετίᾳ, τὸ *Páiseráon* ἐν τῇ νήσῳ τῇ; λίμνῃ τοῦ Μποδέν, ἡ *Φοῦλδα* ἐν μέσῃ Γερμανίᾳ, ἡ "Ύδρων" ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τὸ *Toῖς* ἐν Γαλλίᾳ.

Z. Μητροπολιτικὰ σχολεῖα.

Τὰ ἀρχαιότατα χριστιανικά σχολεῖα ἦν ταῖς τῶν Ἑπ-

σκόπων κατοικίαις ήσαν τὰ σχολεῖα πάρα ταῖς ἐπισκοπαῖς
καὶ ἐκκλησίαις ή τὰ μητροπολιτικὰ σχολεῖα.

Ο πατήρ τῷ μητροπολιτικῷ ή καθεδρικῷ σχολείῳ εἶναι ὁ Χρόδεγαγγ (—hrudegang), ἀπὸ τοῦ 742 — 766 ἐπίσκοπος τοῦ Μέτης.¹ Εδιοκεν εἰς τοὺς μητροπολιτικούς τοῦ κατηρικούς φορισμένους κανόνα πρὸς κοινὸν βίον καὶ ἴδρυσε μετ' αὐτῶν σχολεῖον, οὐ πρώτεος σκοπὸς ήτο ν' ἀναπλάσῃ νέοντας ἵερεις. Ο διευδυντῆς τῶν μητροπολιτικῶν σχολείων θυμάζετο σχολαστικὸς καὶ ήτο ἔγκριτον μέλος τῆς μητροπολίτεως. Τοὺς συμπράκτοράς τοι ἐξέλεγε μεταξὺ τῶν λοιπῶν κηρίων τῆς μητροπολίτεως. Κατὰ τὸ ἐν Μέτης παραδειγμα τοῦ Χρόδεγαγγ προέκυψαν μητροπολιτικὰ σχολεῖα καὶ ἐν ἄλλαις ἐπισκοπικαῖς πόλεσι. Τὰ μητροπολιτικὰ σχολεῖα ήσαν, ὡς τὰ μοναστηριακὰ σχολεῖα, λατινικὰ σχολεῖα είχον διδακτικὰ μαθήματα, ήσαν δρώς οὐχὶ ἐσωτερικά, ἀλλὰ ἐξωτερικά.

ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΤΜΗΜΑ.

Απὸ Καρδόλου τοῦ μεγάλου μέχρι τῆς μεταρρυθμίσεως.

*A. Υπηρεσίαι Καρδόλου τοῦ μεγάλου διὰ τὴν
ἀγ. ομὴν καὶ δ. δασκαλίαν.*

Ο αὐτοκράτωρ Κνίσολος ὁ μέγας (768—814) εἶναι ὁ πρῶτος κεστικὸς ἀρχων, διστι; έμερίμνησε περὶ ἀγωγῆς καὶ διδασκαλίας τῶν λαῶν του. Τὸ Ισχυρὸν αὗτοῦ πνεῦμα συνέλαβε τὸν σκοπὸν τῆς γερικῆς μορφώσεως τοῦ λαοῦ. Διὰ τῶν παιδαγωγικῶν του μελετῶν κατέρριψεν ὁ μέγας αὐτοκράτωρ ν' ἀπαθανατίσῃ τὸ ὄνομά του καὶ νὰ διεγείρῃ τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν μεταγενεστέρων. Τοῦ Καρδόλου ύπηρεσίαι εἶναι αἱ ἔξης.

1. Ἐργόντες περὶ τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν ἔτι ἔθνικῶν φύλων καὶ ἐπειγόντες οἵτια νὰ διεκπεράνῃ τὸ ἔργον τοῦ Ἀγ. Βονιφακίου. *Υπευθρούχηθη* δὲ πρὶς τοῦτο πρῶτον μὲν ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ τοῦ Ἀγ. Βανιφαίου. Στοῦντι, εἴτα δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀγ. Αρραγέργου. Ιδρυτὴ τοῦ κοινοβίου Βιζαρίου παρὰ τῷ Ροῆρχῳ πρώτου ἐπι-

πιό πολύ τοῦ Μόνοτεροῦ, καρποφόρως διηγείταις ἐν τῷ βορειοδυτικῷ μέρει τῆς χώρας.

Ο Κάρολος ἐν τῇ διαδοσεὶ τῶν χριστιανισμοῦ καὶ πολιτισμοῦ δὲν ἀπέκρινε καὶ ίδια μεσα, μετοχειούζομενος διέ μὲν τὸν σταυρὸν τῆς ἔκκλησίας, δὲ δὲ τὸ ξύφος.

Τοῦ Μέγιστου διαφέροντες περὶ τοῦ χρονικατος τῶν σωτηρίων ἀκηθεῖσιν εἰ; τὰ ίδη Χριστιανικά μέρη τοῦ βασιλίου του.

Παρεσκευάσεις διὰ τοῦ Παύλου Βαρνεφρείδου σινάλογὴν διιλίσην, μέταξε νὰ γίνονται αἱ διδαχαὶ τοῦ λαοῦ ἐν τῇ μητρικῇ γλωσσῇ καὶ νὰ συνταχθῇ κατηχισμὸς ἐν τῇ γεωματικῇ γλώσσᾳ (διὸ πρῶτος τοῦ εἶδους τούτου). Ἐτι δὲ κατέρθωσε διὰ τοῦ Ἐγγιγάρδου ν' ἀναγραφότι καὶ συλλεγθῶσι καὶ ἀρχαὶ γεωματικὰ ἄγματα τοῦ λαοῦ

3. Ήτο πρόδιμος ἐποπτηρικής τὸν ἑρισταμένων σχολείων, ίδια τῶν μοναστηριακῶν σχολείων τῶν Βενεδίκτιανῶν καὶ τῶν σχολείων τῶν ιερέων.

Η φοητευτικὴ καθεδήγησις τῆς γεολαίας ἦτο εἰς τοὺς ιερεῖς ίδιαίτερον καθῆκον ἐν τῇ ἐνορίᾳ των.

4. Μετ' ἀκαταπονήσεων ζήσεις ἴδρυε τέλος σχολεῖα.

α'.) Τὰ μητροπολιτικὰ σχολεῖα ἐπληθύνοντο καὶ δι μητροπολιτικὸς κλήρος προστέπετο ἐπὶ τὴν παραδοχὴν ιοῦ κανόνες τοῦ Χρόνδεγαγγ. Οὗτῳ συνεστήθησαν τὰ καθεδρικὰ σχολεῖα ἐν Κολωνίᾳ, Μάντζ, Γρίερ, Μόνοτερ, Πάδεφορτ, Μίνδεν κ.ἄ.

β'. Τὰ ἐν Μέτσ καὶ Σοσσόδν φύκικὰ σχολεῖα ἥσαν νέα δημιουργήματα τοῦ Καρόλου. Ο πάπας Ἀδριανὸς ἀπέστειλε διὰ τὰ σχολεῖα ταῦτα δύο δοκίμους διδασκάλους, τὸν Πέτρον καὶ Ῥούμανον.

γ'.) Τὸ τέλευτον σχολεῖον τοῦ Καρόλου χαρακτηρίζεται ὡς τὸ ἀγαπητότατον δημιουργῆμά του καὶ ἀπέβη πρότυπον σχολείον δι' ὅλον τὸ βασίλειον. Τὰ ίδια τέκνα του καὶ τὰ τέκνα τῶν ὑπαλλήλων του ἐντοῦθα ἔξεπαιδεύοντο. Είχε τὸν χαρακτῆρα κινητοῦ σχολείου (Παρίσιοι, "Λαζεν," Ἰγγελγάμι, Νύμφεγκεν)· διὸ Ἀλκουνίνος ἦτο δι νομιστότατος ἐν αὐτῷ διδάσκαλος.

δ'.) Ο Κάρολος ἴδρυσε καὶ πολλὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ἀπαιτήσας ὑποχρεωτικὴν εἰ; αὐτὰ φοίτησεν οἱ γονεῖς ὑπε-

Ζεοῦντο νὰ στέλλωσι τα τέκνα τους εἰς τὸ σχολεῖον, ἀμελεῖς γονεῖς ἐτιμωροῦντο διὰ νηττεύοντο καὶ ἄλλων κολασμῶν.

δ. Ὁ μέγας αὐτοχράτωρ ἐδείκνυεν αὐτὸς πρῶτος τὸ κάλλιστον παράδημον, αἵτηροῦτάτος ὃν ἐν τῇ ἀγωγῇ τῶν ίδεων του τέκνων.

"Ηδη διψὲ ἔμαθεν ἀφιθητικὴν καὶ γραφήν, εἰς τὴν γραφὴν μᾶλιστα ἴργολειτό μετὰ τηλικούτουν ζῆλου, διστε τὸ ἀβάκιον ἐλάμβανε πεῖται" ἔντον εἰς τὴν κλίνην, ἵνα κατὰ τὴν ἀντνίαν ἀσκήται εἰς τὸ γράφειν. "Υπὲρ τὰ 40 ἔτη ὃν ἐσπούδαξε γραμματικήν, ὁητορικήν, διαιλεκτικήν (τὸ trivium) καὶ πρὸ πάκτιων ἀστορογματαρ. Τῆς λατινικῆς γλώσσης ἥτο τόσον ἔμπειρος, διστε εἰς αὐτὸν ἀποδίδοται δὲ ὑμνος τῆς Πεντηκοστῆς. Veni, creator. Αὕτης δὲ ἴδιος ἐπεικέπτετο τὰ σχολεῖα καὶ συνεκρότει ἔξετάσεις. (ποβλ. τὸ γράπεν ποίημα τοῦ Καρόλου Γερόκ, «Πῶς δὲ αὐτοχράτωρ Κάρολος ἐτέλει σχολικὴν ἔξετασιν»).

"Ἐμπόδια, ἀτινα ἀνθίσταντο εἰς τοὺς εὑγενεῖς τοῦ Καρόλου σκοπούς, ἥσαν·

1. Αἱ ἴδεαι του ἥσαν ἄγαν πρώιμοι καὶ τούτου ἐνεκα δυσκόλως ἡδύναντο μονίμως νὰ ὅζοβολήσωσιν.

2. Ἡ ἀγροτικὴ τάξις ἥτο κατὰ μέγα μέρος ὑπόδουλος καὶ δὲν Ἰσθάνετο τὴν ἀξίαν τῆς πνευματικῆς μορφώσεως.

3. Τὰ μέσα πρὸς διδασκαλίαν καὶ μάθησιν ἥσαν δὲλγα καὶ πολυδάπανα βιβλία μόνον γραπτά ἥσαν.

4. Δέν ἐπῆρχον κυρίως διδασκαλοὶ διὰ τὰ σχολεῖα τοῦ Λαοῦ· ή διδασκαλία ἥτο πάρεργος ἀσχολία τῶν κληρικῶν.

B. ΡΑΒΑΝΟΣ ΜΑΥΡΟΣ (775-856).

1. Ἐν Φούλδῃ ἐδίδασκεν δὲ Στοῦρμι νέους Σ. Ζονας ὄμηρους, προπαρασκευάζων αὐτοὺς εἰς τὸν γριστιανισμόν. Τὸ σχολεῖον ὅμως ἱκανός τὰ μέγιστα ἐπὶ "Ραβάνον Μαρίου τοῦ πεύτου γερμανοῦ παιδαγωγοῦ καὶ διδασκάλου." Βινέα ἐτῶν ἥλικίας ἥλθεν δὲ "Ραβάνος ως ἀφιερωμένος παις (puer oblatus) εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Φούλδης. Τὰς ἐπιστημονικάς τον μελέτας μεγάλως διηνκόλυνεν ἡ ἀξιόλογος βιβλιοθήκη τοῦ μοναστηρίου. Γενόμενος τὸ 801 διάκονος ἀπεστάλη εἰς τὴν ἐν Τοῦρς περιφημοτάτην σχολὴν τοῦ

φραγκικοῦ κράτους. Καί τερ διατάξας πιστά τῷ μεγάλῳ διδασκάλῳ Ἀλκούμῳ ἐπὶ ἔτος μόνον, συνεδέσθη ὅμως μετ' αὐτοῦ διὰ στενωτάρης φιλίας. Ὁ Ἀλκούμης ἔδωκεν εἰς τὸν νέον φίλον τὸ ἐπώνυμον Μαῦρον, ὑπαινιττόμενος τὸν 'Ραβᾶνον, ὃντος ποτὲ ὑπῆρχεν ἀγαπητότατος μαθητής τοῦ Ἀγ. Βενεδίκτου δι Μαῦρος.

2. Μετὰ τὴν ἐκ Τοῦρος ἐπάνοδον (802) ἀνέλαβεν δι Ραβᾶνος τὴν διεδυτικόν τοῦ ἐν Φούλδῃ μοναστηριακοῦ σχολείου. Ἀγεκοίνωσε τοῦτο εἰς τὸν ἐν Τοῦρος φίλον καὶ οὗτος ἀνταπέστειλεν εἰς αὐτὸν λέγων τάδε·

«Νοῦθετει τοὺς περὶ σὲ μικροὺς εἰς ἀγνότησα (ἐκκράτειαν) τοῦ παιματος, εἰς τὴν μετανοητικὴν δυολογίαν τῶν ἀμαρτιῶν των, εἰς τὴν ἐπιμονὴν ποδὸς τὸ μανθάνειν καὶ εἰς τὴν φρόνιμον συναναστροφήν. Δίδασκε αὐτοὺς; ν' ἀποφρέγωσε τὴν ἀκελασίαν καὶ τὴν ματαιότητα τεῦ κόπτουν. Ἐν τῇ νεότητί των δέον νὰ μάθουσιν, ἵνα ἐν τῷ γῆρατι δύνανται νὰ διδάσκωσι. Φρόντιζε, ἵνα σὲ ἔχοσιν ὑπόδειγμα καὶ νοῦθετει αὐτοὺς ἐν θεοῖς λόγοις».

Ο 'Ραβᾶνος; ἐθεωρεῖτο δις λίαν εὐσυνείδητος διδάσκαλος, ἀφωπιθμένος ὅλως εἰς τὴν πρόσοδον τῶν μαθητῶν του, ἕτι δὲ καὶ δις ἔξαρστος παιδαγωγός, ἐπιτιδεξιότατα μεταγειρίζομενος ἔκαστον κατὰ τὴν ἥλ.κίαν του καὶ τὴν ἀτομικότητά του. Ἐν τούτῳ δὲ φαίνεται ἡ του 'Ραβᾶνου γνησίως γερμανική η ύσις, διτὶ περὶ πολλοῦ ἰδίως ἐποιεῖτο τὴν ἐπιμέλειαν τῆς μητρικῆς γλώσσης, συντάξας ἐν τέλει Ιατινογερμανικὸν λεξικὸν τῆς Γρατῆς. Ἐπι δὲ ἐκαλλόπισε τὸ μοναστηριον δις ἡγούμενος διὰ κτιρίων καὶ καλλιτεχνημάτων, ἵνα ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς μοναχοὺς καὶ μαθητὰς τὴν φιλοτεχνίαν καὶ παράσγῃ εἰς ἔκαστην ἰδιοφυίαν εὐκαιρίαν ποὺς μόρφωσιν. Παρίστα τι ἔξοχον ὄντως δι Φούλδῃ ζωηρὸς πνευματικὸς βίος καὶ ἡ πρόσθυμος φιλεργία, ήτις ἔκαποπτοίζετο ἐν τοῖς προσώποις τῶν διδασκόντων καὶ διδασκομένων («Laeti tironi s. laetiores magistri, laetissimus rector»). Ἡ φήμη περὶ τῆς ἀκμῆς τοῦ σχολείου διεδόθη πάραντα καὶ πολλοὺς μαθητὰς προσείλκισε. Τινὲς τούτων ἴκανοι διδάσκαλοι ὄντες μετέδιδον τὰ φῶτα περιττέοντα εἰς ἄλλα σχολεῖα, δις δι Βαλατσεῖδος Στεάθων καὶ δι Οιφρεῖδος τοῦ Βάισσενβούργου.

Β. Ἐν ἔτει 822 ἡγούμενος τοῦ πονητηρίου ἐκλεγεῖς, δὲν παρηγήθη ὁ Ἀρβάνος τῆς μορφώσεως τῆς νεολαίας, ἀλλὰ μετέσχεν ἀμέσως τῆς διδασκαλίας καὶ συνεχάρατε καὶ ἦν πειθαρχίαν καὶ τάξιν. Ὅθεν τὸ ἐν Φούλδῃ σχολεῖον ἦτο ἐπὶ μακρῶν ὁ φανὸς διὸ ὅλην τὴν Γερμανίαν. Μετ' ἴδιαιτέρου δὲ ζήλου ἀφωνίαν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ θείου λόγου, ἐπιζητῶν οὕτω νὰ διδάξῃ τὸν λαὸν περὶ διαφόρων ἀξιεσπουδάστων. Τῷρ χυρίως διδασκαλίαν ἐθεώρει σπουδαιότατος μέλιμα πατός Ιεροπιήροκος, ἢ χυρίως διδασκαλία ἥτο κατ' αὐτὸν τὸ πᾶν.

Σημ. Ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἡ ἐν Ἑλλάδι ἀγορῇ καὶ παιδείᾳ δὲν ἔμαυτε. Μόνοι δ' ἄξιοι μνείας είναι ὁ ὀνομαστὸς λόγιος Ἰωάννης ο Γραμματικός, ὁ μέγαν ζῆλον πρὸς τὴν θύραθεν παιδείαν ἔμπνειός εἰς τὸν αὐτοκράτορα Θεόφιλον (829—842), ὁ Βάρδας (860), ὁ πανταχοῦ σχολεῖαν ἰδρύσας καὶ περὶ διδασκαλίας περιμνήσας· ἔτι δὲ ὁ Βασιλεὺος ὁ Μωσεδόν (867—886). Λέοντος δὲ (886—911) καὶ Κωνσταντίνου ἔπειτος ὁ Πορφυρογέννητος (911—955) οὗτος ὁμοδιάτονος καὶ ὁμοτραπέζοντος καθ' ἐκάστην ἔποιει τους ἀρίστους τὸν φριτητῶν ἐν Κεν) πόλεις καὶ ἀργάρια παρεῖχεν αὐτοῖς καὶ ὄμιλίας μετ' αὐτῶν προστηνεῖς ἐκοιτέστο.

Κατόπιν ὁ ἡγεμονικὸς οἶκος τῶν Κουμηνῶν (1057—1185) μεγάλως προεστάτευσε τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήματα. Πολὺ δὲ θυτερον πυριευθεῖσης τῆς Κον) πόλεως ἕως τῶν Τούρκων, πολλοὶ λόγιοι Ἑλληνες φεύγοντες τὴν δουνέαν, ἥλθον εἰς Ἰταλίαν, ὅπου διέδικταν τὰ ἑλληνικὰ γνώματα τῇ προστασίᾳ τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου τῶν Μεδίκων.

Γ. Σχολεῖα τοῦ μεσαίωνος μετά τὸν Καρόλον.

1. Κατὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ ἔξαιρετον ὑπόδειγμα τοῦ πύτοκράτορος Καρόλου ἐφεόδντισε περὶ σχολείων καὶ ὁ δεῦτος Θατσοίλων ὁ Β. τῆς Βαναρίας. Διέταξε τὸ 774 τάδε· «ἐκαστοῖς ἐπίσκοπος δέον νὰ ἴδονσῃ ἐν τῇ πατρίδι τοῦ σχολείου».

2. Πάπας Εὐγένιος ὁ Β. συνίστα τὸ 826 εἰς πάντας τοὺς ἐπισκόπους «νὰ προσκαλῶσι διδασκαλούς, οἵτινες ἐπρεπεν ἐπιμελῶς νὰ διδάσκωσιν ἀνάγνωσιν, τὰς ἑλευθέρας τέχνας καὶ τὰς σωτηρίους διδασκαλίτες».

3. Ἡ 11η οἰκουμενικὴ Σύνοδος (ἐν Λατσόνῳ) ἐπὶ Πάπα Αλεξάνδρου Γ. (1179) διέταξε τάδε· «παρὰ ἐκάστῳ μητροπολιτικῷ σχολείῳ δέον νὰ διατίθενται διὰ τὸν διδά-

υκαλον . . . ίκαναι πρόσδοσο». «Καὶ ἐν ἀλλαῖς ἐκκλησίαις; δέον πρὸς τοῦτο νὰ γίνωνται τὰ ἀπαιτούμενα». «Ἡ ἄδεια τοῦ διδάσκειν εἰς οὐδένα ίκανὸν ἀπαγόρευεται».

4. Τὸ αὐλικὸν σχολεῖον Καρόκου τοῦ μεγάλου ὑφίστατο ἐφεξῆς καὶ ἡ μαστεν ἴδιος ἐπὶ Καρόκου τοῦ φαλακροῦ ὑπὸ τὴν ίκανὸν διδάσκαλον Σκότον Ἐριγέραν. Ἐν τῇ 10ῃ ἑλατονταετηρίδι ἔδραταν ὁ πρῶτος ἀνακτορικός λεγεὺς Βρεύνο (ἀδελφὸς τοῦ αὐτοκρατοροῦ; "Οὐδωνος Α.) καὶ ἀπὸ τοῦ 999—1003 ἀ. σφὸς μοναχὸς Γέρβερος (ὁ ὑστερὸν Πάπας Σιλβέστρεος Β.) διαπρέψας ὡς διευθυντής τοῦ αὐλικοῦ σχολείου.

5. Μερικὰ μάλιστα μητροπολιτικά σχολεῖα πολὺ ἐφημίζοντο. Τὸ μητροπολιτικὸν σχολεῖον Χίλδεσχάμι ε'χε τὴν τιμὴν καὶ συγκαταλέγῃ εἰς τοὺς μαθητάς του τὸν αὐτοκράτορα Ἐρρίκον τὸν Β καὶ τὸν περίφημον ἐπίσκοπον Μάινμπεργκ τοῦ Πάδερμπορν.

6. Οἱ οὖτοι καλούμενοι καρογικοὶ ἰδρυσαν κατὰ τὸ σχέδιο τοῦ Χρόδεγαγγ ιδρύματα σχολείων παρὰ ταῖς συναδειφικαῖς των ἐκκλησίαις. Οἱ Αὐγουστινιανοὶ καὶ Νορβερτιανοὶ μοναχοὶ είχον ὡς κύριον ἔργον τὴν διδασκαλίαν τῆς νεολαίας. Τὸν Αὐγουστινιανὸν μοναχὸν Χοῦγκο τοῦ "Αγίου Βίκτωρος" ἐκάλυψεν οἱ σύγχρονοι του ἐνεκα τῆς ἔξοχου διδακτικῆς δρίσεώς του «δεύτερον Αὐγουστίνον».

7. Τὰ Βενεδίκτιανὰ σχολεῖα ἐδρασαν ἐφεξῆς καρποφόρως καὶ ἐπίληνθύνθησαν διὰ νέων ιδρυμάτων. Ὁ Κορβέν παρὰ τῇ Βέζῃ, ιδρύσει Λουδοβίκου τοῦ εἰσεβοῦς (814—840), ἐγένετο μέγας καὶ πολὺς ἐν τῇ βορείῳ Γερμανίᾳ. Αὐτοκρατόρων καὶ βασιλέων μίοι ἐξεπαιδεύθησαν ἐνιαῦθα. Οἱ ἀπότιτοι τοῦ βορρᾶ, ὁ "Ανσγκαρ ἐ· Σονηδίας καὶ ὁ "Αδαλβερτ ἐκ Ρωσίας ἐξῆκθον ἐκ τοῦ μόναστηριακοῦ σχολείου τοῦ Κορβέν. Αἱ ἑταίρειαι τῶν Κλουνιακενσέρων καὶ Κιστερζιενσέρων προέκυψαν ἐκ τοῦ στελέχους τῶν Βενεδίκτιανῶν καὶ ἐξηκολούθησαν τὸ μέγια ἔργον τοῦ "Αγίου Βενεδίκτου".

8. Τὰ πτώχικὰ τάγματα τῶν Φραγκισκανῶν (ἰδρυθέντα τὸ 1209) καὶ τῶν Δομινικανῶν (1215) ήσαν ὑποχρεωμένα συμτάνως πρὸς τὴν ἰδρυσιν εἰς θρησκευτικὴν καθοδήγη-

σιν τῶν πτωχοτέρων τοῦ λαοῦ τάξεων. "Ιδουον ἐν τοῖς μοναστηρίοις τῶν σχολεῖα, οἵτινα ἡσαν ἔξωτερικά.

"Ἐκ τῶν σχολείων τούτων πρόεκυψαν ὑστερον γυμνάσια.

Οἱ Φραγκισκανοὶ ἔδρων ἦταν ὡς διδάσκαλοι τῶν ἐν πόλεσι καὶ κώμαις σχολείου καὶ μίλιστα ἐν Ἰδιωτικοῖς οἴκοις; Ἐδίδασκον τὴν νεολαίαν τὸν κατηγορισμόν, τὴν ἀράγρωσιν καὶ γραφήν.

9. "Ἡ ἑταῖρεία τῶν ἀδελφῶν τοῦ κοινοῦ βίου (καὶ Ἱερωνυμιανοὶ ἢ τοῦ σχολείου ἀδελφοὶ καλούμενοι) ἐν ἀμφοτέραις ταῖς τελευταίαις ἑκατονταετηρίσι τοῦ μεταίωνος ἔφροντισε περὶ τῆς ἑπταιδεύτερης τῆς νεολαίας καὶ ἔδροσεν ἴδιως ἐν ταῖς Κάτω χώραις καὶ ἐν τῇ βορείῳ Γερμανίᾳ.

"Ἐδίδασκον οὐ μόνον ἀνθερα, ἀλλὰ καὶ κατώτερα μαθήματα, ἰδίᾳ δρησκευτικά, μητρικὴν γλῶσσαν καὶ ἀριθμητικὴν. Τὰ σχολεῖά των, εἰς ἂν λίαν πολλοὶ ἐφοίτων, ἔδρουν παρὰ τοῖς ἀδελφικοῖς τῶν οἴκοις. Τὰ μέλη τῆς ἑταῖρείας ταύτης, κληρικοὶ καὶ λαϊκοί, συνέζων ὡς ἀδελφοὶ ἐν ἐλευθέρᾳ συνδέονται, εμόνον ἐξ ἀγαθῆς θελήσεως ὑποχρεωμένοι". "Ο Ἰδρυτής της ἦτο ὁ Γκέρο Γκρότε, οὗτινος βοηθὸς καὶ διάδοχος ἦτο ὁ Φλωρέντιος Ῥάδεβιν. Ο γνωστότατος ἀδελφὸς είναι ὁ θεοπερῆς Θωμᾶς τοῦ Κέρπερ († 1471), οὗτινος τὸ βιβλίον «Χριστοῦ μίμησις» είναι ἐν μεγίστῃ χρήσει οὐν τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ. Περίφημος μαθητής του ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος τοῦ Χέεκ (Ἀλέξανδρος Χέγκιος) († 1498), δοτις τὸν φιλόλογον Ἐρασμον τοῦ Ῥόττερδαμ συγκατέλεγεν εἰς τοὺς μαθητάς του.

Οἱ ἀδελφοὶ τοῦ σχολείου, ἥτοι ἡ ἑταῖρεία τῶν ἀδελφῶν τοῦ κοινοῦ βίου, είναι οἱ αρῶτοι γραμματοδιδάσκαλοι, ὃ δὲ Γκέρερ Γκρότε είναι ὁ πατήρ τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Ἄστικὰ σχολεῖα.

1. "Ἐκ τῶν σταυροφοριῶν ἀνεπτύχθη ὁ ἀστικὸς βίος. "Υπὸ τῶν ἀρχόντων εὐπόρων πόλεων Ἰδρυθησαν ἀστικά ἀστικὰ σχολεῖα (κιντὰ τὸ πρότυπον τῶν μητροπολιτικῶν σχολείων). Τοιαῦτα σχολεῖα ὡς ἵσταντα ἐν Λαυρίᾳ, καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν.

2. Πάλι; 'Αλέξανδρος; Γ' διέκειτο εύνοικῶς πρὸς τὰ σχολεῖα ταῦτα καὶ συνεζηρεῖ εἰς μοναχοὺς καὶ κοσμικοὺς κληρικοὺς νὰ δῷστεν ἐν αὐτοῖς ὡς διδάσκαλοι. Οἱ κληρικοὶ διδάσκαλοι προσελάμβανον πολλαχῶς κοσμικοὺς βοηθούς, οἵτινες ἐδίδασκον την πρωτεπίδους ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν.

3. Περὶ τὸ τέλος τοῦ μεσαίωνος ὑπῆρχαν ἐν ταῖς πόλεσι καὶ γερμανικὰ σχολεῖα. Λιδακτέα μαθήματα· θρησκευτικά, γερμανικά (ἀνάγνωσις καὶ γραφή), ἀριθμητικὴ καὶ φυσική. Τὰ γερμανικὰ σχολεῖα ἦσαν τὰ ἀστικὰ δημοτικὰ σχολεῖα τοῦ μεσαίωνος. Τὰ μὲν λατινικὰ σχολεῖα ἐκαλοῦντο ἀπλῶς «σχολεῖον», τὰ δὲ γερμανικὰ σχολεῖα ἔφερον τὸ ὄνομα «γραμματεῖον» (γραφῆς σχολεῖον).

4. Παρθεναγωγεία ἐν πόλεσι σποράδην ἐμφανίζονται. Ἡ διδασκαλία τῶν κορασίων ἦτο μᾶλλον ἴδιωτικὸν ἔργον καὶ περιωρίζετο ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς θρησκείας. Ὅπηρον δῆμος ἐν τοῖς μοραστηρίοις τῶν καλογραΐῶν γυναικες, αἵτινες ὕμιλουν καὶ ἔγραφον λατινιστί.

5. Τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων γερμανικῶν πόλεων ἐν τῷ μεσαίωνι ἐμάνθανεν ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμητικὴν. Ἡ τάξις τῶν χειρωνάκτων ξεκρίνετο ἴδιως διὰ τὴν καλὴν ἐν τοῖς σχολείοις μόρφωσιν, ἐν ὧ τινες τῶν εὐγενῶν καὶ ἡγεμονικῶν προσώπων ἔμενον ἀγόραματοι.

Ἀγροτικὰ σχολεῖα.

1. 'Αγροτικὰ σχολεῖα ἐν τῷ μεσαίωνι καὶ βραχὺ τι μετ' αὐτὸν ἦσαν δλίγα. Μισθωτοὶ γειωνακτες ἢ κληρικὲς ἐδίδασκον ἐνιαχοῦ στοιχειώδη διδασκαλίαν, ἥτις δῆμος λίαν σπανίως ἐγίνετο. 'Ο τῆς ἐνορίας ἱερεὺς ἐφρόντιζε περὶ τῆς διδασκαλίας τῶν θρησκευτικῶν.

2. 'Ἐν τισι χώραις ὁ νεωκόρος ἐπετέλει καὶ καθηκόντα διδασκάλει. Τοιαῦτα σχολεῖα εἶχεν ἡ Βέστφαλεν ἐν τῷ δευτέρῳ ἡμίσει τῆς 13ης ἐκατονταετηρίδος.

'Ο ἐκάστοτε διδάσκαλος ὕψειλε κατὰ μῆνα νὰ ἐποβάλῃ εἰς τὸν ἐφημέριον ἔγγραφον ἔκθεσιν περὶ τῆς σιμπεριφορᾶς καὶ τῶν ἔργασιῶν τῶν μαθητῶν (Σχολικὴ ἐπιτροπεία).